

YABANCI PARALAR İLE ALACAKLAR ve BORÇLARIN DEĞERLEMESİ

Özgür ALTIN AKYÜZ^(*)

1 - GİRİŞ

Vergi mevzuatımızda değerlendirme temel olarak Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 258 ila 330. maddeleri arasında düzenlenmiştir. İlgili Kanun maddelerinde değerlendirme "vergi matrahlarının hesaplanması ile ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tespitidir" şeklinde tanımlandıktan sonra bu kavram ile ilgili temel ilkeler ve ölçütleri tek tek açıklanmıştır. Ayrıca her bir aktif ve pasif kıymetin hangi değerlendirme ölçüsü ile değerlendirileceği ayrıntılı bir şekilde hüküm altına alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı VUK'un 281 ve 285. maddelerinde hüküm altına alınmış olan Türk Lirası (TL) cinsinden alacak ve borçların değerlendirilmesi ile VUK'un 280. düzenlenmiş olan yabancı paralar ve yabancı para cinsinden alacak ve borçların değerlendirilmesi hususlarını açıklamaktır. Çalışmada, Vergi Usul Kanunu'nun sistematığı de göz önüne alınarak yabancı para ve ya-

bancı para cinsinden alacak ve borçların değerlendirilmesi konularına öncelik verilecektir.

2- YABANCI PARALARIN DEĞERLEMESİ

VUK'un 280. maddesi her ne kadar yabancı para ve yabancı para ile olan alacak ve borçların değerlendirilmesi başlığı ile düzenlenmiş olsa bile yabancı para alacak ve borçların reeskontuna ilişkin düzenleme de Kanun koyucu tarafından bu madde ile hüküm altına alınmıştır.

Söz konusu madde hükmüne göre yabancı paralar kural olarak borsa rayici ile değerlendirilir. Borsa rayici ise VUK'un 263. maddesinde; gerek menkul kıymetler ve kambiyo borsasına, gerekse ticaret borsalarına kayıtlı olan iktisadi kıymetlerin değerlemeden evvelki son muamele gününde borsadaki muamelelerin ortalama değerlerini ifade eder." şeklinde tanımlanmıştır. Ancak borsa rayicinin oluşmasında muvazaa olduğu anlaşılırsa bu rayiç yerine alış bedeli esas alınır. Yine yabancı paranın borsada rayici yoksa, değerlemeye uygulanacak kur Maliye Bakanlığınca tespit olunur.

^(*) Vergi Müfettiş Yardımcısı

Ülkemizde ise halihazırda bir kambiyo borsası bulunmadığından Maliye Bakanlığı'nın ilan edeceği kurların kullanması zorunludur. Maliye Bakanlığı ise 130 Numaralı Genel Tebliğ ile bu konuda bir düzenleme yapmış olup; Bakanlık tarafından yabancı para kurları hakkında herhangi bir tespit yapılmadığı sürece, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nca tespit ve ilân olunan döviz alış kurlarının kullanılmasını uygun görülmüştür. 283 Seri Numaralı VUK Genel Tebliğinde ise değerlemede, efektif yabancı paraların değerlemesi için efektif alış kuru, efektif alış kuru yoksa döviz alış kurunun kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca döviz cinsinden yabancı paralar içinse, döviz alış kurunun uygulanması gerektiği ifade edilmektedir.

Efektif cinsinden yabancı paralar nakit olarak şirket aktifinde yer alan yabancı paraları; döviz cinsinden yabancı paralar ise yabancı para cinsinden bono, çek, poliçe gibi nakdi olmayan yabancı paraları ifade etmektedir.

Yine 217 sayılı Gelir Vergisi Kanunu Genel Tebliği ile VUK'un 280. maddesinde, yabancı paraların borsa rayici ile değerlendirileceği ve bu hükmün yabancı para ile olan senetli veya senetsiz alacaklar ve borçlar hakkında da cari olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla, geçici vergiye tabi kazançların tespitinde yabancı paralar ile yabancı para cinsinden olan alacak ve borçların bu hüküm dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu şekilde yapılacak değerlemede T.C. Merkez Bankası'nca Resmi Gazetede geçici vergi döneminin kapandığı tarih itibarıyla yayımlanan döviz alış kurları esas alınacaktır. Merkez Bankası'nın değerlendirme gününün resmi tatile rastlaması veya başka bir nedenle kur tespiti yapmaması halinde, değerlendirme gününden geriye doğru en yakın gün için ilan edilen kur esas alınacaktır.

Yabancı paraların değerlemesi konusunda

bankaların değerlemede kullandıkları kurlar özellik arz eden konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Kanunda açık bir hüküm mevcut olmamakla birlikte Maliye Bakanlığının yılsonlarında yayınladığı VUK Genel Tebliğlerinde bankaların dönem sonlarında yabancı paralarını kendi işlemlerinde uyguladıkları döviz ve efektif kurları dikkate alarak değerleyebileceklerini ifade edilmektedir.

Yabancı paraların değerlemesi sonucunda oluşan kur farkları ise kambiyo zararı ya da kambiyo karı olarak değerlendirilip, dönem sonu kar/zarar hesaplarına intikal ettirilerek vergi matrahının hesaplanmasında dikkate alınır.

3- ALACAK ve BORÇLARIN DEĞERLEMESİ

VUK'un 281. maddesinde alacakların mukayyet değeri ile değerlendirileceği hüküm altına alınmıştır. Mukayyet değer ise VUK'un 256. maddesinde "bir iktisadi kıymetin muhasebe kayıtlarında gösterilen hesap değeridir." şeklinde tanımlanmıştır.

3.1- Senetsiz Alacak ve Borçların Değerlemesi

Senetsiz alacaklar, kıymetli evrak niteliğinde veya adi bir senede bağlanmamış alacakları ifade etmektedir. Bu tür alacaklar genellikle işletmelerin sürekli olarak iş yaptıkları işletmelerle olan ilişkilerinden doğan kısa vadeli alacaklardır. Bu alacakların değerlendirilmesinde VUK'un 281. maddesinde hüküm altına alınan mukayyet değer kullanılır. Mevduat ve kredi sözleşmelerine müstenit alacaklar da senetsiz alacak olarak nitelendirilir. Ancak VUK'un 281. maddesinde mevduat ve kredi sözleşmelerine müstenit alacakların değerlendirme gününe kadar hesaplanacak faizleri ile birlikte dikkate alınacağı hükmü yer aldığından mevduat ve kredi sözleşmelerinden doğan alacaklar özellik arz eden durumlar arasında yer al-

maktadır. Örneğin hesap dönemi takvim yılı olan (A) Ltd. Şti.'nin (B) Bankasına 13/11/2006 tarihinde 6 ay vadeli mevduat hesabı açtırması halinde, mevduat sözleşmesinden kaynaklanan alacak, hesap dönemi sonuna kadar hesaplanacak faiziyle birlikte dikkate alınacaktır.

Diğer bir özellik arz eden durum ise; senetsiz alacakların değerleme günündeki kıymetlerine irca olunması mümkün değilken, Kanun koyucu banka, banker ve sigorta şirketleri için özel bir düzenleme yapmıştır. Buna göre VUK'un 281. maddesi ile bankalar, bankerler ile sigorta şirketlerinin alacaklarını ya Cumhuriyet Merkez Bankası'nın resmi iskonto haddi veya muamelelerinde uyguladıkları faiz haddi ile değerleme günü kıymetine irca edecekleri hüküm altına alınmıştır.

Senetsiz borçların değerlemesi de senetsiz alacakların değerlemesine paralel olarak VUK'nun 285. maddesinde hüküm altına alınmıştır. İlgili maddeye göre borçlar da alacaklar gibi mukayyet değerleriyle değerlendirilir. Mevduat veya kredi sözleşmelerine müstenit borçlar değerleme gününe kadar hesaplanacak faizleriyle birlikte dikkate alınır.

Yine senetsiz borçlarda değerleme günündeki kıymetlerine irca edilemezken, VUK'un 285. maddesi uyarınca banka ve bankerler ile sigorta şirketlerinin borçlarını, Cumhuriyet Merkez Bankasına resmi iskonto haddi veya muamelelerinde uyguladıkları faiz haddiyle değerleme günü kıymetine irca etmeleri zorunludur.

3.2- Senetli Alacak ve Borçların Değerlemesi

VUK'un 281. maddesinde yer alan; "Vadesi gelmemiş olan senede bağlı alacaklar ise değerlendirme gününün kıymetine irca olunabilir. Bu takdirde, senette faiz nispeti açıklanmış ise bu nis-

pet, açıklanmamış ise Cumhuriyet Merkez Bankası'nın resmi iskonto haddi uygulanır." şeklindeki hükmü istinaden senetli alacaklar reeskonta tabi tutulabilmektedir.

Yine VUK'un 281. maddesine paralel olarak yapılan bir düzenleme ile aynı Kanunun 285. maddesine göre vadesi gelmemiş olan senede bağlı borçlar değerlendirme günü kıymetine irca olunabilir. Bu takdirde senette faiz nispeti açıklanmışsa bu nispet, açıklanmamışsa Cumhuriyet Merkez Bankası'nın resmi iskonto haddinde bir faiz uygulanır.

Reeskont uygulaması mükellefin ihtiyarında olmakla birlikte, VUK'un 285. maddesi uyarınca alacak senetlerini değerlendirme gününün kıymetine irca eden mükellefler, borç senetlerini de aynı şekilde işleme tabi tutmak zorundadırlar. Bu düzenlemenin nedeni; alacak senetlerinin değerlendirme günündeki kıymetine irca edilmesinden doğacak giderin dönem sonu hesaplarına intikal ettirilirken, borç senetlerinin değerlendirme günündeki kıymetine irca ettirilmesinden doğan gelirin dönem sonu hesaplarına intikal ettirilmemesini önlemek ve böylece vergi matrahının doğru olarak hesaplanmasını sağlamaktır.

4- REESKONT KAVRAMI ve ALACAK ve BORÇLARIN DEĞERLEMESİNDEKİ ROLÜ

Bir alacak ya da borç senedinin değerlendirme günündeki kıymetine irca edilmesine reeskont adı da verilir. Reeskont, senede bağlı alacak ve borç tutarı içinde yer aldığı varsayılan vade farklarının ayıklanıp ilgili olduğu dönemine aktarılmasını sağlayan bir değerlendirme hükmünü ifade eder. Bir bakıma alacak veya borç senetlerinin vade gününe kadar olan faizin hesaplanarak sonuç hesaplarına aktarılması işlemidir¹.

¹ÖZTÜRK Bünyamin, "Dönemsonu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları", Maliye ve Hukuk Yayınları, 2007, s.132

4.1- Reeskont Hesaplama Yöntemleri

238 Seri Nolu VUK Genel Tebliğinde alacak ve borç senetlerine uygulanması ile ilgili olarak aşağıdaki ayrıntılı düzenleme yapılmış olup, bu düzenlemeler ise Tebliğde verilmiş olan konuyla ilgili örneklerle desteklenmiştir.

Senede bağlı alacakların ve borçların değerlendirilme günündeki kıymetlerine irca edilmesi sırasında senet üzerinde faiz nispetinin belli edilmediği hallerde T.C. Merkez Bankasının resmi iskonto hadlerinin uygulanması yasal bir zorunluluk olup, alacak senetleri ile borç senetlerinin reeskont işlemlerinde uygulanacak iskonto yönteminin de T.C. Merkez Bankası tatbikatına paralellik arz etmesi gerekeceği açıktır.

T.C. Merkez Bankasının reeskont işlemleri ile ilgili uygulamasında ise vadesine en çok 92 gün kalmış olan senetler reeskonta kabul edilmekte; senedin vadesinin belirlenmesinde faizin başlangıç tarihi olarak senedin reeskonta kabul edildiği tarihten bir önceki gün esas alınmaktadır. Vadesi 92 günden daha fazla olan senetler ise reeskonta kabul edilmemektedir. İskonto tutarı ise dış iskonto yöntemine göre, diğer bir ifadeyle senedin itibari değeri üzerinden hesaplanmaktadır.

Örneğin T.C. Merkez Bankasınca reeskonta kabul edilen vadesine 90 gün kalmış olan 10.000.000-TL değerindeki bir senede ilişkin iskonto tutarı şu şekilde hesaplanmaktadır.

$F = (A \times n \times t) / 360$ (F=İskonto tutarı, A=Senedin Değeri, n=Faiz oranı, t=Vade)

$$F = (10.000.000 \times 0.55 \times 90) / 360$$

$$F = 1.375.000 \text{ TL}$$

Merkez Bankasının yalnızca kısa vadeli senetlere konu olan reeskont işlemlerinde dış iskonto metoduna göre hesaplama yapılması sorun yaratmamakla birlikte, bu metodun uzun vadeli

senetler için hesaplanan iskonto tutarının senet değerinden daha fazla olması, dolayısı ile senedin halihazır değerinin negatif olması gibi mantıkla bağdaşmayan bir sonuçla karşılaşılabilir. Örneğin 720 gün vadeli 10.000.000 lira nominal değerli bir senede ilişkin iskonto tutarı şöyledir.

$$\text{İskonto tutarı } F = (A \times n \times t) / 360$$

$$F = (10.000.000 \times 0.55 \times 720) / 360$$

$$F = 11.000.000 \text{ TL}$$

Halihazır senet değeri = Nominal değer - iskonto tutarı

$$= 10.000.000 - 11.000.000$$

$$= -1.000.000 \text{ TL}$$

Bu itibarla, T.C. Merkez Bankasınca uygulanan dış iskonto yönteminin çok uzun vadeler taşıyabilecek senetlerin değerlendirilme günündeki kıymetlerinin hesaplanmasında kullanılması teknik olarak mümkün bulunmamaktadır. Bu durumda senede bağlı alacaklara ilişkin değerlendirme işlemlerinin, iç iskonto metoduna göre yapılması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Diğer taraftan, T.C. Merkez Bankasınca dış iskonto metoduna göre yapılacak hesaplamalar için tespit edilen reeskont oranlarının, iç iskonto metodunda faiz oranı olarak esas alınmasının efektif faiz oranını Merkez Bankasında uygulanan oranın altına düşüreceği, dolayısıyla Vergi Usul Kanunu'nun yukarıda sözü edilen maddelerinin amaçlamadığı bir sonuç doğuracağı da açıktır.

T.C. Merkez Bankasınca reeskont işlemleri için belirlenen faiz oranı, dış iskonto hesaplama yöntemi esas alınarak avans oranlarına tekabül edecek şekilde belirlenmektedir. Başka bir deyişle, T.C. Merkez Bankası tarafından ilan edilen reeskont oranı; dış iskonto yöntemine göre, yani senedin faizini de içeren nominal değer üzerinden, kısa vadeli avans işlemlerinde uygulanan faiz oranı ise iç iskonto yöntemine göre, yani sene-

din peşin değeri üzerinden yapılacak hesaplamalarda esas alınması gereken faiz oranlarını temsil etmektedir. Örneğin vadesi 90 gün olan bir senede ilişkin reeskont işleminde, 31.12.1994 tarihi itibarıyla, T.C. Merkez Bankası'na uygulanan reeskont oranı % 55 olup, reeskont tutarı, senedin faizi de ihtiva eden nominal değeri üzerinden hesaplanmaktadır.

Buna göre, reeskont tutarı:

$F = (A \times n \times t) / 360$ (F=Reeskont tutarı, A=Senedin değeri, n=Faiz oranı, t=Vade)

$F = (A \times 90 \times 0.55) / 360 = 0.1375 \times A$

Senedin peşin değeri ise;

$P = A - F$ (P=Senedin peşin değeri; A=Senedin nominal değeri, F=Reeskont tutarı)

$P = A - 0.1375 \times A$

$P = 0.8675 \times A$ 'dır.

Senedin peşin değeri üzerinden hesaplanacak iskonto tutarını nominal değer üzerinden hesaplanacak iskonto tutarına eşitleyen faiz oranı ise;

$F = (P \times m \times t) / 360$ (F = İskonto tutarı, P = Senedin peşin değeri, m = İç iskonto faiz oranı, t = Vade)

$0.1375 \times A = (0.8625 \times A \times m \times 90) / 360$

$m = (360 \times 0.1375 \times A) / 90 \times 0.8625 \times A = 0.6376 = (\text{Yaklaşık } \% 64)$ 'dür.

Bu oran yaklaşık olarak yine 31.12.1994 tarihi itibarıyla T.C. Merkez Bankası'nın kısa vadeli avans işlemlerinde uyguladığı faiz oranına tekbül etmektedir. Bu itibarla, mükelleflerin hesap dönemi sonu itibarıyla senede bağlı borç ve alacaklarının değerlendirme gününde haiz olacakları kıymetleri $F = A - [A \times 360 / (360 + m \times t)]$ formülüne uygun olarak iç iskonto yöntemine göre hesaplanacaktır. Bu hesaplamada; faiz oranı olarak reeskont işlemlerinde uygulanan faiz oranı-

nın değil, kısa vadeli avans işlemlerinde uygulanan faiz oranının esas alınması gerekmektedir. Örneğin 31.12.1994 tarihinde işletmeye 90 gün vadeli olarak verilen 10.000.000 lira nominal değerli bir senet için reeskont işlemleri aşağıdaki şekilde yapılacaktır.

$F = A - [A \times 360 / (360 + m \times t)]$ (A= Senedin nominal değeri, m= Faiz; oranı, t= Vade)

$F = 10.000.000 - [10.000.000 \times 360 / (360 + 90 \times 0.64)]$

$F = 10.000.000 - 8.620.690$

$F = 1.379.310 \text{ TL}$

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, alacak ve borç senetlerinin reeskont işlemine tabi tutulmasında T.C. Merkez Bankası'na 31.12.1994 tarihi itibarıyla kısa vadeli avans işlemleri için belirlenen % 64'lük faiz oranı dikkate alınmak suretiyle yukarıda belirtilen formüle göre hesaplama yapılacaktır. Daha sonraki yıllarda da, T.C. Merkez Bankası'na yıl sonu itibarıyla belirlenecek kısa vadeli faiz oranının reeskont işlemlerinde dikkate alınacağı tabiidir.

4.2- Reeskontla İlgili Dikkat Edilecek

Diğer Hususlar

Reeskont uygulamasında dikkat edilecek hususlar aşağıdaki gibi özetlenebilir².

- Reeskonta tabi tutulması mümkün olmayan alacak ve borçların reeskonta tabi tutulması halinde hesaplanan reeskont tutarı vergi matrahının hesaplanmasında gider olarak dikkate alınmaz.
- Teminata ve tahsilata verilen alacak senetleri de reeskonta tabi tutulabilir.
- Şüpheli ticari alacak karşılığı ayrılmış senetli alacaklar için reeskont hesaplanmaz. Hesaplama yapılsa dahi bu reeskont tutarı gider yazılamaz.

² ÖZTÜRK, a.g.e., s.134,135

- Bankalar, bankerler ve sigorta şirketleri dışında kalan işletmeler senede bağlı olmayan alacakları için bunlar vadeli olsa bile reeskont hesaplayamazlar. Bu türden alacaklar için reeskont hesaplanması halinde reeskont faiz giderleri gider yazılamaz.

- Gerçekleşmiş satışla ilgili olmayan alacak senetlerinin dönem sonlarında reeskonta tabi tutulmaması gerekir.

- Kampanyalı satışlar nedeniyle fatura düzenlenmeden peşin olarak alınan alacak senetlerine dönem sonlarında reeskont uygulaması yapılamayacağı 1993/1 sayılı Vergi Usul Kanunu İç Genelgesinde açıklanmıştır.

- Müflisten olan senetli alacaklar için reeskont hesaplanamaz. Hesaplama yapılsa dahi bu reeskont tutarı gider yazılamaz.

- Hatır senetleri reeskonta tabi tutulamaz.

- Reeskont uygulaması yapılırken alacak senetlerinin tümünün reeskonta tabi tutulması gerekir. Diğer bir ifadeyle bir kısım alacak senetlerinin reeskonta tabi tutulması, bir kısım alacak senetlerinin reeskonta tabi tutulmaması şeklinde kısmi reeskont uygulanması mümkün değildir. Ancak Danıştay 4. Dairesinin 28.04.1996 tarih ve E:1985/5206, K:1986/1684 sayılı kararında aksi yönde hüküm tesis edilmiştir.

4.3- Vadeli Çeklerde Reeskont Uygulaması:

Ticari hayatta vadeli çek kullanımı çok yaygın olarak görülmektedir. Bazı işletmelerde vadeli çekler de reeskonta tabi tutulmaktadır. Konuyla ilgili çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Ancak Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu 07.04.2000 tarih ve E:1999/448, K:2000/145 sayılı kararı ile vadeli çeklerde reeskont uygulanmayacağı kesinlik kazanmıştır.

4.4- Geçici Vergi Dönemlerinde

Reeskont Uygulaması

Geçici vergi dönemlerinde reeskont işlemleri çalışmanın önceki bölümlerinde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere 283 Nolu VUK Genel Tebliğinde düzenlenen esaslara göre yapılacaktır. Bir geçici vergi döneminde alacak senetlerinin reeskonta tabi tutulmuş olması izleyen geçici vergi dönemlerine de reeskont ayrılmasını gerektirmez.

5- SONUÇ

Değerleme, VUK 258. maddesinde “vergi matrahlarının hesaplanması ile ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tespiti” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım doğrultusunda işletmelerin varlıkları arasında bulunan yabancı paralar ve alacaklar ile kaynakları arasında bulunan borçların değerlemesi hususu ayrıntılı olarak reeskont işlemleri de dikkate alınarak çalışmada anlatılmaya çalışılmıştır. Türk Lirası cinsinden alacak ve borçlar mukayyet değerine (muhasabe kayıtlarında yer alan kayıtlar) göre değerlendirilir. Vadesi gelmemiş olan senede bağlı alacaklar ve borçlar ise değerlendirme gününün kıymetine irca olunabilir. Bu takdirde, senette faiz nispeti açıklanmış ise bu nispet, açıklanmamışsa Cumhuriyet Merkez Bankasının resmi iskonto haddi uygulanır. Ancak bankalar ve bankerler ile sigorta şirketleri alacaklarını ve borçlarını ya Cumhuriyet Merkez Bankasının resmi iskonto haddi veya muamelelerinde uyguladıkları faiz haddi ile değerlendirme günü kıymetine irca edilecektir.

Yabancı paralar ise borsa rayici ile değerlendirilir. Borsa rayicinin takarrüründe muvazaa olduğu anlaşılırsa bu rayiç yerine alış bedeli esas alınır. Yabancı paranın borsada rayici yoksa değerlemeye uygulanacak kur Maliye Bakanlığınca tespit olunur. Ayrıca yabancı para ile olan senetli veya senetsiz alacaklar ve borçlar hakkında da

caridir. Bunlardan vadesi gelmemiş senede bağlı alacak ve borçlar, VUK'un 281 ve 285 inci maddeleri uyarınca değerleme günü kıymetine irca edilebilir. Ancak senette faiz oranının yazılı olmadığı durumlarda değerleme gününde geçerli olan Londra Bankalar Arası Faiz Oranı (LIBOR) esas alınacaktır.

KAYNAKÇA:

- 213 sayılı Vergi Usul Kanunu
- 283 numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği
- 130 numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği
- 217 sayılı Gelir Vergisi Kanunu Genel Tebliği
- ÖZTÜRK Bünyamin, Dönemsonu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2007